

(35), a helyes „eszmei község” helyett. Minden bizonnyal nem „szőke Bécsen keresztül” ment a névtelen önéletíró, hanem „szökve” (79). Hibás néhány név is. Nem Püspökszele, hanem Püspöklele (ma Maroslele) a helyes (46); s nem Laky-telep, hanem Lakitelek (118). A vásárhelyi parasztpolitikus sem Kárász Péter, hanem Karasz Péter (129); a szentesi főispán, majd fölsőházi tag nem Cicatritis, hanem Cicatricis (310).

Szépek Müller Miklós szociofotói. Egyik, a kubikosé (*Nehéz teher* . . .), a *Viharsarok* címlapját díszítette. Földrajzi és személynévmutató növelte volna a kötet használhatóságát.

A Kner nyomda jó munkát végzett. De a tipográfusnak nem lett volna szabad olyan fattyúsort benneahagynia, mint a 324. lap alján. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.)

PÉTER LÁSZLÓ

THURZÓ GÁBOR: NAPLÓ HELYETT

Valóban csak „helyett”, mert az 1969-ben elhunyt Thurzó Gábor saját gyónása szerint „sosem tudott” naplót írni. Személyes gyónását tárcákra, kritikákra, visszaemlékezésekre, sőt alkalmi hanglemez-bírálatokra bízta. A katolikus író nem a papírnak szokott gyónni, hanem lelkiatyjának — a lelke titok is maradt valamennyi írásában, hiszen csupán szemérmesen és átköltve, a próza távolságtartásával engedett betekintést abba a drámába, amely az élete volt.

Az Ezüstkor nemzedéke, amelyhez tartozott, valójában csak „töredezett” életet mutathat fel — a történelmi cezúra éppenséggel alkotópályájukat metszette ketté. A Nyugat harmadik hullámával indultak újtjukra, s igazából sohasem tudtak nemzedékké szerveződni. Bár úgy rémlett, kritikusaik megvívni az előttük járó nemzedékekkel,¹ ám ugyanakkor a saját nemzedékükkel minduntalan elégedetlenek voltak. Ha Babits a harmadik generáció költészetéből a határozott karaktert hiányolta,² akkor Halász és Szerb Antal³ a nemzedék új klasszicizmusában voltaképpen — bármily erős a szó — új unalmat, vagy az elveszített játékoskedv csüggesztő tüneteit fedezte fel.

Ebben a bizonyos klasszicizmus-vitában Thurzó szava a legérzékenyebb és a legsértettebb, Rónay György, Mátrai László és Sötér István felszólalásáé mellett.⁴ Hiszen ki más lett volna ő, mint elsőren-

¹ Pl. Halász G.: *A nemzedékvitában*. Nyugat, 1935, 117–121.

² Babits M.: *Nyugat*, 1934. 175

³ Szerb A.: „Új klasszicizmus?” Korunk Szava, 1938. 625.

⁴ Thurzó G.: „*Klasszicizmus*”. Napkelet, 1939. 297 és tovább.

den Szerb Antal játékoságának tanítványa: nem véletlenül érzi úgy, hogy a tegnapi forradalmának eredményei fölszívódtak egy *örök realizmus* eszményképeiben.

E nemzedék útját nemzedéki viták sora szegélyezi. Jól látja Rónay László,⁵ hogy az *Ezüstkor* csoportja a nemzedékké szerveződni képtelen fiataloké; s nem azért, mert hiányzott belőlük az elszánás vagy az akarat, hanem mert hiányoztak a nemzedékké szerveződés objektív feltételei. Egyfelől túlságosan is sokgyökerű volt az olyan nemzedék, mely Vas Istvántól Zelkig az avantgarde és Kassák felől érkezett a klasszicizmusba, míg Jékely Zoltán az erdélyi líra örököséként, Weöres a filozófiai játékoság megszállottjaként, Rónay és Thurzó pedig a katolicizmus igéivel az ajkukon. Hogyan foghatott volna össze egy nemzedék olyan alkotókat, mint Sötér István és Grandpierre Emil, Sárközi György és Hajnal Anna? A hasonló évjáratokon belül külön szekértáborok szerveződtek, s ha valaki, mint Babits már 1934-ben a „Nyugat harmadik nemzedékéről” beszél, akkor talán azért, mert minden távolság és különbözőség ellenére még mindig csak egyetlen mérce ált a magyar irodalomban — és ez csakugyan Babitsé és az első nemzedéké volt.

E tragikus nemzedék képviselőinek útjai mégis gyakorta keresztezték egymást. Példásképp volt e találkozás, így a rövid életű *Perspektíva* című lap körül, Thurzó Gábor, Rónay György, Jékely Zoltán és az akkor színinövendék Várkonyi Zoltán ihletésére, vagy éppen a Szolgálat és Írás munkatársaság, a Cserépfalvi könyvkiadó körül Boldizsár Iván szeme alatt, ahol a szociográfia és a szépirodalom sajátos szövetségére került volna sor, oly módon, hogy Szabó Zoltán *A tardi helyzet* sikere nyomában felvonul Thurzó Gábor novelláinak sora a belvárosi életéről, vagy Rónay György irodalomtörténeti munkája ezzel a jellemző címmel: *Hivatás és szolgálat a magyar irodalomban*.⁶

A nemzedék névadója, az *Ezüstkor* ugyan valóban megszületett, ám nem véletlen, hogy maguk az alkotók, például a *Perspektíva* fiataljai a harmincas évek irodalmát „az elaludt Magyarországot” vaskorszaknak bélyegezték.

Különös csoda hát, hogy a vaskorszakban mégis sikerült legalább ezüstre lelni, hogy megszülettek a művek is annak a sajátos hagyománynak a feltámasztásával, melyet a frissen felfedezett Krúdyé jelentett; külön csoda, hogy ez az új Krúdy-kép irodalomtörténetébe fogalmazódott a *Ködlovagok* gyűjteményében, és éppen Thurzó Gábor gondozásában 1941 derekán.⁷

⁵ Rónay L.: *Az Ezüstkor nemzedéke*. Bp. 1967.

⁶ Ld. Rónay László: i. h. 52. p.

⁷ Thurzó G. (szerk.): *Ködlovagok*. Írói arcképek. Márai Sándor bevezetésével. Bp. 1941.

A *Ködlovagokban* az elődök és példaképek jelentek meg — Sőtér Krúdyt állította nemzedéke elé, Lovass Gyula Cholnoky Viktort, míg Thurzó Gábor Török Gyula tragikus sorsát, meg nem értettségét magyarázta.

Ha most a *Napló helyett* jegyzeteihez mérjük e lázas ifjúkort, akkor csupán a nosztalgia fájó búcsújára lelünk. A kísértő múltra, amelyhez a jelen, úgy rémlik, csak fájdalmat adott hozzá. A fiatalon meghalt Lovass Gyula vagy Molnár Kata „elvált” a nemzedéktől; volt, aki elhallgatott, mint Soós László, volt, aki a szépirodalmi működést az irodalomtörténeti munkával koronázta meg, s ezzel nemzedéktársaitól egy időre elszakadt, mint Sőtér István; Rónay György a Vigilia, védőbástyái mögé vonult vissza, a jóval fiatalabb Pilinszky János a nemegyszer ezoterikus költészetbe, míg Thurzó — az Élet című katolikus lap egykori szerkesztője — a színház és a film vízeire hajózott át.

A Perspektíva című időszak, rövid életű folyóirat keletkezéstörténeténél felvillan egy név: Várkonyi Zoltáné. Az otthontalan Thurzó Gábornak az 1945 április 1-én kapuit nyitó polgári magánvállalkozás, a Várkonyi Zoltán vezette Művész Színház kínált menedéket. Nem térítette el a regényírói pályától Thurzó Gábort a dramaturg? A második világháború befejeztéig Thurzónak öt regénye jelent meg a belvárosi patricius világ népéről. A következő évtizedben kevesebb. Ám a mennyiség itt nem perdöntő. Thurzó egy irodalmi centrum alkotójából a periférián megkapaszkodó íróvá lett.

Vajon csakugyan Mauriac lett volna a mestere?⁸ Sokféle mesterektől tanult Thurzó, Krúdytól és Szerb Antaltól elsőnek, s Thomas Manntól, akit oly korán ismertetett — bár az ismertetés itt nem bizonyított, hiszen Thurzó, épp az *Ezüstkorban*, még Hans Carossáról is szólt. A katolikus írók ihletői sokan lehettek, a nagy tragikusok, mint Julien Green, a nagy játékosok, mint Giraudoux, Supervielle. De egy író nemcsak a gyökerei magyaráznak, hanem az, amit e gyökerekből felszívott; és Thurzónak olyannyira saját világa volt a belvárosi-patricíusság, hogy annak ábrázolásához nehéz lehetett mintát találnia.

Thurzó amikor a Művész Színházzal cserélte fel a Franklin társulat lektorságát, vagy az egyházi lapok szerkesztését, voltaképpen kivált a nemzedékéből és önálló útra lépett. Akárhány regényt írt a továbbiakban, akárhány nemes jegyzetet és tanulmányt — az irodalom szemében megmaradt az „átszabónak”, a hozott anyagból dolgozónak; a sikerei gyanússá tették, a bukásaival pedig kevesen törődtek.

Könnyű volt ráhúzni mindenféle mintát. A belvárosi Rutterschmidt pékség friss kenyereit és zsömléit a Centrál kávéházban hajdanán Schöpflin Aladár ropogtatta; de egy Schöpflin jóindulatával már alig-

⁸ Pomogáts Béla: *Az újabb magyar irodalom, 1945–1981*. 304.

ha rendelkeztek azok, akik Thurzóra a háború után a „polgári” bélyeget sütötték rá. Hajdani társainak már nem volt elég „nonkonformista” míg az új élethez igazodóknak megmaradt polgárnak — így adódott, hogy terebélyesedő életműve, az *Akár a vltözön* (1949), a *Hamis pénz* (1956), a *Sóbbálvány* (1957), majd végül *A szégyen* nem hozta meg igazából azt a hírt és dicsőséget, melyet a mű önnön súlya szerint megérdemelt.

Rónay György egy kései versében (Thurzó is idézi) „Vert had maradékainak” keresztelte el a nemzedékét (490). De Rónay jól tudta, hogy itt nemcsak valamely külső erő verte e nemzedéket — mindig ott volt a csapda, melyet egy-egy alkotója önmagának vetett. Amikor most Thurzó felidézi a Művész Színház után a filmgyári működését, akkor már látható, hogy itt sajátos esettel van dolgunk: aki törbe esett, az megszerette új otthonát, a dramaturgi munka alázatát. Thurzó, bár ironikusan, de a „boldog ötvenes évek”-ről beszél, (232.) a korról, amikor a Gyarmat utcai iparvállalatban Aczél Tamástól Zelk Zoltánig minden magyar íróból megpróbálták „kigyötörni egy sztorit”. Születtek a *Semmelweis*- és az *Erkel*-filmek, a *Gázolás*, a *Budapesti tavasz*, az *Egy pikoló világos* és az *Életjel* ma már, valamennyi tévedésükkel együtt klasszikusok, de készülésük idején többet árultak el fogyatékoságaikból, mint most, amikor magyarazzák is korukat.

Ki vádolná utólag Thurzót cinizmussal? Annyi azonban megállapítható, hogy a Parnasszus ama magaslata után, ahol Sőtérrel vagy Pilinszkyvel, Rónay Györggyel vagy — hajdanán — Lovass Gyulával társalkodott, most Keleti Márton vagy Bán Frigyes társasága várt rá.

A *Napló helyett* így egyszerűsrimd önigazolás. A többszörösen felmerülő panasz: „Miért nem írtam munkanaplót?” (260.) elárulja, hogy sok volt itt az elvesztegetett esztendő, a szolgáltatnak áldozott idő. Különös, hogy Thurzó jószérivel sértetlenül vándorolt át a filmgyári zezzugokon és a tévé dramaturgiáin — azzal a tökéletes hasadtsággal, hogy egyfelől megmaradt igaz regényírónak, másfelől a „magyar Hollywood” beszolgáltató mesterének. Szabó Pál és Illés Béla az ő tolla segítségével került a vászonra — tegyük hozzá, hogy nem egyszer legjobb arcukat mutathatták ott. De nem kideríthető, mennyi sorvadt el abból a Thurzó Gáborból, aki tucatnyi regényével egy nemzedékért készült helytállni.

Többféle ember volt, s ezt jól mutatja, hogy hátrahagyott naplójegyzetei sem rendeződnek egészszé; egyik fele interjú, hangjáték, vagy éppen alkalmi cikk, a másik pedig a lemezkritikusnak felcsapó és már beteg Thurzó Gábor búcsúja a sajtótól. E végső cikkek közül kiemelkedik mindaz, amit a tegnaphoz való hűség adott a tollára: Rónay György, Birkás Endre, Toldalagi Pál portréjában s a stílus pontossága és szépsége okán mindaz, ami a filmgyári élményekből a nyilvánosság számára elmondható.

Kell lennie azonban egy igazi, titkos — bár meglehet megíratlan — Thurzó-naplónak e *Napló helyett*. Ez egy sértett s magában el-elnémuló művészeiről szól, akit a múltba vonzanak a tegnapok ködlovagjai, s aki a jelennel csak alkut köt, de nem békül. Ez a napló feltárja, legalább egy gyónás erejéig annak a művésznek a drámáját, aki *A szent* című regényében igaz hívőként perel a fanatizmussal; és aki a fanatizmus gyógyszereként talán még a cinizmust sem utasította volna vissza.

Ezt a Thurzó-naplót most már csak a regényekből és az elbeszélésekből rekonstruálhatjuk, az olyan halhatatlan remekművekből, mint a *Rapid necrosis* vagy a *Varázsos nyári éj*, mely Bettina von Arnim látogatását meséli el Beethoven beteggyánál.

Férfikora delén, mint azt Rónay László kitűnő Thurzó-életrajz⁹ elmondja, egy északi asszonyt vett el feleségül és egy szigetre költözött.

Az a sziget vele úszott hazáig. Úgy hiszem, szövetségesek és irodalmi társak nélkül, a közöny vagy olykor az ellenézés óceánjában úszva csak a sorakozó művekre hivatkozott, mint örök felmentésre.

És ezt a felmentést a művek megadják.

UNGVÁRI TAMÁS

„E KOR NEKÜNK SZÜLŐNK ÉS MEGÖLŐNK”

BÉCSY TAMÁS: AZ ÖNISMERET KÉRDÉSEI
ÖRKÉNY ISTVÁN DRÁMÁIBAN

Könnyű dolga lenne az ismertetés írójának, ha elhinné Bécsy Tamás bevezetésbeli témamegjelölését; hiszen akkor egyetlen idéző mondattal összegezhethetné a Műelemzések Kiskönyvtára sorozat új kiadványát: „... Örkény István drámáiról lényegében csak egyetlen szempontból szólunk: az egyéni és a nemzeti önismeretre vonatkozó kérdéseket vizsgáljuk.” Természetesen a könyv akkor is megérdemelne figyelmünket, ha valóban csak egyetlen szálon fejtené fel korunk egyik legjelentősebb drámaírója műveinek szövetét.

A vizsgálódás középpontjába állított kérdés eléggé újszerű műelemző, drámaértelmező nézőpontot képvisel. Napjaink szociológiai, pszichológiai irodalmában meglehetősen divatos kiindulópont az önismerettel kapcsolatos témakör: ma már egy színvonalasabb művelődési ház, ha „ad magára”, akkor önismereti kört hirdet. Ez a kötet azonban nem a divat miatt közelít ezen az úton Örkény drámáihoz. Ezt jelzi az is, hogy hivatkozott forrásai I. Sz. Kon, E. Aronson, G. W. Allport a kérdés igényes alapműveit adták. Bécsy Tamás, aki közismert a — még nem fordított — irodalomban való jártasságáról

⁹ Rónay László: *Thurzó Gábor*. Kortársaink, Bp. 1974.